

GIDA ÜRÜNLERİNDE HELÂL VE HARAMI BELİRLEME YÖNTEMİ¹

Abdullah KAHRAMAN²

ÖZET

Beslenme, insanın vazgeçilmez tabii ve temel ihtiyaçlarından biridir. Beslenmenin temel unsuru gıda maddeleridir. Allah kainattaki her şeyi insan için yaratmıştır. Ancak bazı maddelerin kullanılmasına sınır getirilmiş, bazıları ise yasaklanmıştır. Bir maddenin yasaklanmasının farklı sebepleri vardır. Bazıları sırf Allah yasakladığı için, bazıları da insan sağlığına zararlı olduğu için yasaklanmışlardır. Bu makalede yasaklanan gıda maddelerinin hangi kriterlere göre yasaklandığı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Helal, haram, gıda maddesi, kriter, din, yasak, sağlık, zarar.

¹ Bu makale, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından düzenlenen Güncel Dini Meseleler IV. İstişare Toplantısı 2011 Günümüzde Helal Gıda (26-28 Kasım 2011 Afyonkarahisar) adlı toplantıya sunulan tebliğin geliştirilmiş halidir.

² Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

THE METHOD OF DETERMINE THE LAWFUL (HALAL) AND THE
PROHIBITED (HARAM) IN FOOTSTUFF

ABSTRACT

Nuorishment is one of the unalienable and basic requirements of human. The basic elements of nurishment are footstuff. Allah created everything that in universe for human. But the using of some footstuff limited or forbitted by religion. There are different reasons for forbitting and limiting. Some of them are prohibited by Allah without mention any reason. These prohibition called Taabbudi in the literature of İslamic law. And some of them are prohibited because of harmful. İn this article, we will deal with the criterions which footstuff are prohibited according to them.

Key Words: Permissible (halal), forbidden by religion, footstuff, criterion, religion, prohibition, health, harmful.

GİRİŞ

Beslenme, dolayısıyla gıda maddeleri insanın vazgeçilmez tabii ve temel ihtiyaçlarından biridir. Bu sebeple birçok bilim dalını uzaktan veya yakından ilgilendirdiği gibi dinlerin, bu arada İslâm dininin de belli açılardan ilgi alanı olmuştur. Bunun sebebi, beslenmenin gerek kaynak gerekse sonuçları itibariyle insanın beden ve ruh sağlığını, üçüncü şahısların haklarını, hatta bazı yönlerden sosyal düzeni yakından ilgilendirmesidir³.

³ TDV *İlmihal*, İstanbul 1999, II, 32-33.

İslam'dan önce Araplar arasında yiyecek ve içeceklerin hiçbirinden sakınma yoktu. Hepsi mubah görülüyordu. Leşlere ve böceklere varıncaya kadar her şeyi yiyorlardı. Sadece putlara adanmış olan bazı hayvanları yemiyor, onları kesmeyi mubah kabul ediyorlardı. Bazı hayvanları erkekler yiyebilir, kadınlar yiyemez diye adıyorlar, çocuk ölü doğarsa kadın-erkek her ikisi de yiyebiliyor, canlı doğarsa sadece erkek yiyebiliyordu. Buna benzer daha pek çok putperest adet vardı. düzeltilmesi gereken bu âcil durum sebebiyle helal-haramla ilgili âyetler Mekte'de inmeye başlamıştı⁴.

İslam, helal ve haram konusunda orta ve dengeli bir yol izlemiştir. İslam'ın bu konudaki hükümleri, Brahmanizm ve Hristiyan ruhbanlığındaki gibi, bedene işkence, temiz, güzel ve insana faydası zararından çok olanları haram kılma şeklinde bir aşırılık ve olumsuzluk içermez. Aynı zamanda bu hükümler, İran'da ortaya çıkan "mazdekizm" dini gibi, bütün değerleri yıkan, aşırı *ibâhiyecilik* içeren ve haram diye bir şey tanımayan bir anlayış tarzında da değildir⁵.

Helal gıda ile beslenmek dinde önemli olduğu için helal ve haramın belirlenmesinde hassasiyet göstermek gereklidir. Zira beslenme insanın fizik yapısı kadar şahsiyetini, dini hayatını ve ibadetini de etkilemektedir. Kur'ân'ın helal ve temiz şeyleri yemeyi ve peşinden sâlih amel yapmayı emretmesi beslenme ve ibadet ilişkisini anlatması bakımından manidardır.

⁴ Karaman, Hayreddin, *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul 1989, 78. Âyetler için bk. En'âm, 6/118-119, 121, 145, 151-152.

⁵ Karadavî, *el-Helâlü ve'l-harâmu fi'l-İslâm*, Beyrut 1985, 19; Erdoğan, Mehmet, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, 130.

Bunun yanında Hz. Peygamber'in helal lokmaya teşvik etmesi, helal ile beslenmeyenin dua ve ibadetinin kabul edilmeyeceğini ifade etmesi de konunun dikkatle incelenmesini gerekli kılmaktadır⁶. Kur'an'ın haram ve helal olan bazı gıdaları sayarken iyi ve temiz şeylerin (*tayyibât*) yenmesinin helâl, pis ve kötü (*habâis*) şeylerin yenmesinin ise haram olduğu yolundaki genel ve ilkesel ifadesi temiz ve pis olanın belirlenmesi için çaba sarfedilmesi gerektiğini göstermektedir. Konuyla ilgili hadisler helal ve haram gıdalar konusunda açıklayıcı bilgiler içermekle birlikte gerek hadislerin sıhhati, gerek yerel unsurlar içermeleri ve gerekse aynı konuda müteâriz hadislerin varlığı farklı görüşlere zemin hazırlamıştır.

Esasen mezheplerin helal ve haram gıdalar konusunda birbirinden farklı görüşleri benimsemelerinin temelinde de Kur'an'ın genel ifadelerine verilen özel anlamlar, hadislerdeki farklı açıklamalar ve ilgili hadislerin delil oluş ve delalet şekli yatmaktadır. Bir başka ifadeyle, "İslâm bilginleri, belirtilen amaç ve ilkeler ışığında icihad ederek hangi hayvanların etinin helâl ve haram olduğunu ya tek tek veya gruplandırarak belirlemeye çalışmışlardır. Bu belirlemelerde, bazı hadislerin sahih kabul edilip edilmemesi veya farklı yorumlanmasının yanı sıra, mahallî âdet ve damak zevkinin, ilkeyi somut olaylara uygulamadaki değerlendirmeye farklılıklarının, hatta aynı hayvanın değişik yerlerde çeşitli isimlerle anılmakta oluşunun etkili olduğu bir gerçektir. Öte yandan, yeryüzündeki bütün hayvan cinslerinin ismen fıkıh eserlerinde anılmış olmasının beklenemeyeceği de açıktır. Bu sebeple de fıkıh kültüründe eti yenen ve

⁶ Müslim, "Zekât", 65; Tirmizî, "Kıyâme", 25.

yenmeyen hayvanlar konusunda zengin bir bilgi birikimine ve birbirinden oldukça farklı görüş ve temayüllere rastlanır”⁷.

Genel olarak helal ve haramı, özel olarak da gıda ürünlerinden helal olan ve olmayanları belirlemede İslam hukukçuları bazı kriterler geliştirmişlerdir. Kriter belirlemede sorulması gereken temel soru, “bu nesne neden helal veya neden haramdır? Şeklinde olacaktır. Buna verilecek cevap ise “çünkü nassta geçmektedir, çünkü temiz (*tayyib*) veya pis (*habis*) grubunda yer almaktadır, çünkü taabbüdîdir, çünkü genel olarak fayda veya zararı vardır, çünkü örf ve telakki bu şekildedir, çünkü israfıdır, çünkü kamu yararı bu yöndedir” tarzında olabilir. Bu soruların – taabbud gibi- bir kısmı mevcut helal ve haramı anlamaya yöneliktir. diğerk kısmı ise Hz. Peygamber’in vefatından yani vahiy süreci tamamlandıktan sonra ortaya çıkan ürünlerin hükmünü belirlemek içindir. Aslında helal ve haramı belirleme yetkisi Allah’a ait olduğundan bu konuda temel kriter nass ve taabbüdîliktir⁸. Bu açıdan bakıldığında diğerk kriterler ise hikmet kabilindedir. Yani akılla kavranabilen gerekçelerinin ve hikmetlerinin ötesinde, bütün ilâhî buyruk ve yasakların Allah’ın iradesine samimiyetle teslim olanları diğerklerinden ayırt eden bir sınav oluşturma hikmet ve amacında birleştiği de göz ardı edilmemelidir. Bir başka ifadeyle, “İslâm dininde bazı yiyeceklerin haram kılınmış olması, çeşitli hikmet ve amaçlarla açıklanabilir. Ancak bu açıklamaların, yasağın haki ki sebebi ve yeterli açıklaması olduğunu iddia etmek doğru olmaz. Gerçek nedeni bilen sadece Allah olup, kulların Allah’ın emir ve yasaklarına itaat etme yükümlülüğü bulunmakla birlikte, İslâm’ın her bir emir ve

⁷ TDV *İlmihal*, II, 32-33.

⁸ Bk. Kahraman, Abdullah, *İslam’da İbâdetlerin Değişmezliği*, 184-185.

yaşadığının mâkul bir anlam ve sebebinin de bulunduğundan hareketle bunların neler olabileceği üzerinde düşünüp araştırma yapmaları yasaklanmamış, aksine teşvik edilmiştir⁹. Buradan hareketle İslam hukukçuları helal ve haram kılınan gıda maddeleri konusunda da ta'lil yöntemine başvurmuş, *Kur'ân ve Sünnet'te yer alan ve "asl" konumunda bulunan hususlara "fer'" durumunda olanları kıyas ederek helal ve haram listesini belirleme yoluna gitmişlerdir. Ancak illeti veya münasip vasfı tespit edilmeyen helal ve haramlar aslî yapısı olan "taabbudilik" üzere kalmıştır. Burada zikredilen kriterlerin bir kısmı da esasen kıyas konusunda illet olmaya elverişli vasıflardır.*

Konuyla ilgili kaynaklarda yer alan tercih ve görüşlerde, Kur'an ve Sünnet'te zikredilen ilke ve amaçların yanı sıra, fakihlerin kendi bilgi ve tecrübe birikimlerinin, bölgesel örf ve telakkilerin de etkisi olduğu bir gerçektir.

Bu konuda yapılan ve bizim de katıldığımız genel bir değerlendirme şöyledir: "Yiyecekler konusundaki yasakların en başta gelen amacı, insanın beden ve ruh sağlığının korunmasıdır. İnsanın beden ve ruh sağlığına zararlı olduğu sabit olan maddelerin yenilip içilmesi dinen de haram görülür. Bu konuda fıkıh ilmiyle müsbet ilimlerin karşılıklı bilgi alışverişi içinde olması, tecrübeyle ve bilimsel metotlarla elde edilen sonuçların dinî hükümlerde de dikkate alınması gerekir. Sarhoş edici ve uyuşturucu özelliği bulunan maddelerin yenilip içilmesi de yine İslâm'ın yasakları arasında yer alır. Ayrıca selim tabiatlı insanların öteden beri pis ve iğrenç bulduğu, necis olarak gördüğü şeylerin İslâm'da haram kılındı-

⁹ TDV *İlmihal*, II, 32-33.

ğı açıktır. İslâm'ın bütün bu yasakları, öteden beri insanların bu konudaki ortak tutum ve telakkileriyle de uyum içindedir. Bu konuda İslâm fıkhnın belki de en dikkat çekici ve ayırıcı özelliği, avlanma, hayvanların kesimi, eti yenen ve yenmeyen kara ve su hayvanları gibi konularda getirilen ölçü ve gruplandırmalardır¹⁰.

Buna göre helal ve haram gıdalar ta'lil edilirken dikkate alınan bir takım kriterler belirlenmiştir. Bunlar özellik ve genellik, içlem ve kaplam açısından farklı sıralamalara tabi tutulabilirse de bunları şöyle bir sırayla maddeleştirebiliriz:

1. Nass kriteri

Burada "nass"tan maksat, ilgili âyet ve hadislerdir. Kitap ve Sünnet esasen helal ve haramı belirleme yetkisini Allah'a ait kılmaktadır. İlgili âyet ve hadislerden bazıları şöyledir: *"Diliniz yalana alışmış olduğu için her şeye "şu haramdır, bu helâldir" demeyin. Zira Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz"*¹¹.

Kur'ân'ın Ehl-i kitapla ilgili olarak *"Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını, rahiplerini ve Meryem oğlu İsa'yı Rab edindiler..."*¹² âyeti nâzil olduğunda, daha önce hristiyan iken müslüman olan Adî b. Hatim Hz. Peygamber'e gelerek, *"Ya Resûlallah! Onlar din adamlarına ibadet etmediler ki!"* demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber şu açıklamayı yapmıştır: *"Evet, dediğin doğrudur. Ancak yahudi ve hristiyan din adamları helâli haram, haramı da helâl saymışlar, onlarda buna tâbi olmuşlardır. İşte onların din adamlarına*

¹⁰ TDV *İlmihal*, II, 33.

¹¹ Nahl, 16/116.

¹² Tevbe, 9/31.

*ibadet etmeleri bundan ibarettir*¹³.

Hiz. Peygamber bir başka hadisinde şu açıklamayı yapmıştır: “Helal, Allah’ın kitabında helal kıldıklarıdır. Haram da Allah’ın kitabında haram kıldıklarıdır. Hakkında bir açıklama yapmadıkları ise serbest bıraktığı (mubah olan) şeylerdir”¹⁴.

Esas belirleyici nass olduğundan Hanefi hukukçu Cessâs, şafii ve Hanbelilerin helal ve haram yiyecekler konusunda “Arap zevk ve telakkisini, kriter kabul etmeleri”ne karşı ıkmıřtır¹⁵.

Böylece Kur’ân bazı gıdaların helal, bazılarının haram olduğunu açıkça ifade ettikten sonra, iki anahtar kavram vererek helal ve haramın belirlenmesinde temel bir ölçü ve bir çerçeve ortaya koymuştur. Bu kavramlar “tayyib/tayyibât” ve “habîs/habâis”tir. Hiz. Peygamber de konuyla ilgili bir çok hadisinde bunları örnekleyerek açıklamıştır. Ancak âyetlerdeki haramlar kesinlik ve hasr ifade ederken, hadislerdeki haramların haramlık ifade ettiğini savunanlar da bulunmakla birlikte, genelde bunlarda zikri geçen haramlık ifadeleri kerâhet olarak yorumlanmıřtır¹⁶.

Hiz. Peygamberin bu konudaki hadisleri, Allah’ın hükmünü ve iradesini beyandan ibarettir. şâtıbî’nin ifadesine göre, Allah, her türden helal ve haramı Kur’ân’da beyan etmiştir. Bu ikisi arasında ise durumu belli olmayan şeyler vardır ve bunlar hem helal hem de haram tarafının hükmünü alabilir. İşte bu konuda ResulüAllah devreye girerek durumu hem icmalî olarak hem de detaylı bir biçimde açıklamıştır. İcmalî olarak

¹³ Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’ân*, X, 177.

¹⁴ Tirmizî, “Libâs”, 6; İbn Mâce, “Et’ime”, 60.

¹⁵ Cessâs, III, 21.

¹⁶ Bk. Okur, “İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler”, VI. *İslam Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslam Hukuku Açısından Helal Gıda Sempozyumu*, Bursa 2009, 30-35.

şu açıklamayı yapmıştır: *“Haram bellidir, helal bellidir; bu ikisi arasında ise durumları belli olmayan şüpheli şeyler vardır...”*¹⁷. Hz. Peygamber'in, *“Helâl Allah'ın kitabında helâl kıldığı şeyler, haram da Allah'ın kitabında haram kıldığı şeylerdir. Hakkında hüküm belirtmediği hususlar ise sizin için affettiği şeylerdir”*¹⁸ hadisi helal ve haramların belirlenmesi noktasında önemli bir vurgudur.

Kur'ân'da haram kılınan gıdalar ise dörtle sınırlıdır. İlgili âyetlerde bunlar şöyle ifade edilmiştir:

*“Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir”*¹⁹.

*“Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. İşte bütün bunlar fisk (Allah'a itaatten kopmak)tır. Bugün kâfirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim. Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse, şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir”*²⁰.

¹⁷ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, IV, 33.

¹⁸ Tirmizî, *“Libâs”*, 6; İbn Mâce, *“Et'ime”*, 60.

¹⁹ Bakara, 2/173.

²⁰ Maide, 5/3.

“De ki: Bana vahyolunan Kur’an’da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah’tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yeme zorunda kalırsa yiyebilir. Şüphesiz Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir”²¹.

“Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, şüphesiz ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir”²².

Kur’ân’da bunların haram olduğunu bildiren âyetlerde hasr ifadesi kullandığı için haram olan hayvan kökenli gıdalar Kur’ân’da bunlarla sınırlıdır. Medine döneminin sonuna kadar da bu konuda farklı bir âyet nâzil olmamıştır. Hatta Hz. Peygamber’e yağ, peynir ve yaban eşeğinin helal olup olmadığı sorulduğunda şöyle buyurmuştur: *“Helal, Allah’ın kitabında helal kıldıklarıdır. Haram da Allah’ın kitabında haram kıldıklarıdır. Hakkında bir açıklama yapmadıkları ise serbest bıraktığı (mubah olan) şeylerdir”²³.* Konuyla ilgili haram kılıcı hadisler farklı şekilde yorumlanmıştır. Bu yorumlardan birine göre, âyette haram kılınanlar kesin olarak haramlık ifade ederken, hadislerde kesin olarak yasaklanan hayvansal gıdalar delilin zanni olması sebebiyle, *kerâhet* ifade etmektedir²⁴. Hadislerin belli bir gerekçeye dayanarak geçici bir yasaklama getirdiği kanaatini

²¹ Enam, 6/145.

²² Nahl, 16/115.

²³ Tirmizî, “Libâs”, 6; İbn Mâce, “Et’ime”, 60.

²⁴ Bk. İbn Cüzeyy, *et-Teshîl li ulûmi’t-tenzîl*, II, 45.

taşıyanlar da vardır²⁵. Buna örnek olarak da ehlî eşeklerin yasaklanması gösterilmiş ve bu yasak o gün için eşeklerin yük taşıma aracı olmasıyla veya ganimet mallarının paylaşılmasından yağmalanarak yenmesine engel olma amacıyla ya da söz konusu eşeklerin necaset yemesiyle gerekçelendirilmiştir. Çünkü bu gerekçeleri haklı gösteren başka rivayetler de vardır²⁶. Ancak ulemâ ehlî eşeklerin mutlak olarak haram olduğunu ifade eden rivayetleri esas almıştır. Esasen mezhepler arasındaki ihtilaflar da buradan kaynaklanmaktadır. Ancak hadislerin, âhad bile olsa Kur'ân'ı tahsis etmesi câiz görüldüğünden, ilgili âyet ve hadisler arasında bir teâruz bulunmadığı, hayvansal kökenli haramların âyette zikredilenlerle sınırlı olmadığı, âyetlerin temel ve örnek haramları ifade ettiği, hadislerin ise bunları detaylandırdığı şeklinde yorumlar da vardır²⁷. Hatta âyetlerin sınırlayıcı üslubuna müdahale etmemek için, ilgili hadislerin aslında âyetlerde geçen, "rics", "fısk", bağı" ve "teaddî" gibi illetlerin açıklanması ve uygulanması şeklinde yorumlanmıştır²⁸.

Kur'an ve Sünnet haramı belirlerken ayrıntıdan ziyade konuyla ilgili kaideyi ve belirli durumların hükmünü vazetmekle yetinmiştir. Bu genel kuralın her devirde anlaşılıp uygulanabilir tarzda takdim edilmesi ise o devrin yetkili ve bilgili İslâm bilginlerine bırakılmıştır. Bundan dolayıdır ki, özellikle ilk devir İslâm âlimleri "haram" tabiri ile Allah'ın açıkça haram kıldığı hususları kasteder, hakkında kesin ve açık nas bulunmayan şeyler içinse "haram" demekten kaçınırlar, bunları ifade eder-

²⁵ Bk. Reşid Rıza, *Tefsîru'l-menâr*, VIII, 163.

²⁶ Bk. Ebû Davud, "E'time", 33; Tahavî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, IV, 203-207.

²⁷ Tahavî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, Beyrut 1987, IV, 210; Cessâs, III, 19-21; Râzî, XIII, 168-169; Okur, 31-32.

²⁸ Bk. Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 2075-2076.

ken daha çok “mekruh, hoş değil, doğru değil, sakıncalı, caiz değil” gibi tabirleri kullanırlardı²⁹.

2. Taabbudîlik kriteri

Bu, Kur’ân’da yer alan mevcut bazı haramların gerekçesini anlamaya yöneliktir. Kur’ân’da, aslında temiz ve helal olan bazı yiyeceklerin haram kılınması ancak taabbud anlayışıyla izah edilebilir. Çünkü bu yiyecekler belli toplumlara onları cezalandırmak maksadıyla haram kılınmıştır³⁰. Mesela, zulüm yapmaları, bir çok kimseyi Allah yolundan saptırmaları, kendilerine yasak olduğu halde fâiz almaları ve insanların mallarını haksız olarak yemeleri sebebiyle önceden helal kılınan temiz ve hoş şeyler Yahudilere haram kılınmıştır³¹. Böylece onlara tımsaklı hayvanlar, koyun ve sığırların ise, sırt ve bağırsaklarındakiler hariç, iç yağları haram kılınmıştır³². Bu onlara yönelik bir cezalandırmadır. Cezanın neden bu şekilde verildiğini ise akıl tam olarak idrak edemeyip teslim olmaktan başka çaresi kalmaz. Hz. Adem’in yemesi yasaklanan meyve de bu kriter gereğince değerlendirilmiştir. Bu sebeple de bu tür haramlar taabbudî olarak kabul edilir. Nitekim Mekke’de nâzil olan En’am suresinde haram kılınan hayvanlar noktasında müşriklerin en çok hayret ettiği şey, kendiliğinden ölen hayvanın haram kılınması, insanın eliyle boğazladığının ise helal kılınması idi. Çünkü onlara göre bu ikisi arasında fark yoktu³³.

²⁹ Şâtîbî, IV, 287; Karadavî, 27; Karaman, 22-23; Erdoğan, 130; TDV *İlmihal*, II, 176-177.

³⁰ Bk. Nisâ, 4/160-161; En’âm, 6/146.

³¹ Nisâ, 4/160-161.

³² En’âm, 6/146.

³³ Numanî, Mevlânâ Şiblî, *Son Peygamber Hz. Muhammed* (çev. Yusuf Karaca), 473-474vd.

Dolayısıyla helal ve haramın belirlenmesinde taabbud anlayışı da hem genel hem de özel bir kriter olur³⁴. Taabbudun genel anlamda kriter olması, her helal ve haramın mutlaka taabbudi bir yönünün bulunması, özel anlamda kriter olması ise, bazı helal ve haramların ancak bu kriterle izah edilebilmesi sebebiyledir.

Giriş kısmında da ifade edildiği üzere, İslam dininde bazı yiyeceklerin haram kılınmış olması, çeşitli hikmet ve amaçlarla açıklanabilir. Ancak bu açıklamaların, yasağın gerçek sebebi, illeti ve yeterli açıklaması olduğunu iddia etmek doğru olmaz. Zira gerçek nedeni bilen sadece Allah'tır. Bu yüzden helal ve haram kılma yetkisi Allah'a aittir³⁵. Kullara düşen ise Allah'ın emir ve yasaklarına itaat etmektir. Ancak İslam'ın her bir emir ve yasağının makul bir anlam, sebep ve hikmetinin de bulunduğu bir gerçektir. Bunlar üzerinde düşünüp araştırma yapmak yasaklanmamış aksine teşvik edilmiştir³⁶.

Üzerinde çok tartışma bulunan domuz eti de İslam âlimleri tarafından bu kritere göre değerlendirilmektedir. Gerek önceki âlimler gerekse günümüzde domuz etini haram oluşunun hikmetini anlamak maksadıyla ta'lil edenler bulunmakla birlikte, bununla ilgili haramlığın taabbud kriterine göre değerlendirilmesi daha isabetli görülmektedir³⁷.

³⁴ Bk. İzzüddin b. Abdisselam, *Kavâidü'l-ahkâm*, I, 34; *TDV İlmihal*, II, 31-32; Okur, 25.

³⁵ En'âm, 6/119; Şûrâ, 42/21; Yunus, 10/59; Nahl, 16/116.

³⁶ *TDV İlmihal*, II, 32-33.

³⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 124; Uludağ, Süleyman, *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, 145-147; Erdoğan, 141; a.mlf., *İslam İlmihali*, 666, 675; Ataseven, Asaf-Şener, Mehmet, "Domuz"md., *DİA*, IX, 507-508; Kahraman, 185; Okur, 29-30.

3. Fayda-zarar kriteri

Yüce Allah Kur'ân'da, yer yüzündeki bütün şeyleri insan için yarattığını ifade etmiş³⁸, burada olan nimetlerin helal ve temiz olanlarından yararlanmayı serbest kılmış³⁹, Kulları için yarattığı ziynetleri ve temiz rızıkları haram kılacak bir gücün olmadığını⁴⁰ beyan buyurmuştur. Hz. Peygamber de, israfa sapsmadan ve ucuba düşmeden yemeyi, içmeyi, giymeyi ve sadaka vermeyi tavsiye etmiştir.

İnsan hayatının tehlikeye atılmaması⁴¹, canın korunması ve zararın defedilmesi İslam'ın temel ilkeleri arasında yer almaktadır. Bu yüzden helal ve haram gıdaların belirlenmesinde baş vurulacak kriterlerden biri de fayda-zarar kriteridir⁴². Zira beslenmenin temel amacı, insanın akıl, beden ve ruh sağlığını korumak ve sağlıklı yaşamasını temin etmektir. Bunun için insanın sağlık açısından kendisine yararlı olan maddeleri yemesi helal, zararlı olanları yemesi ise haramdır. Allah'ın yemesini helal kıldığı bütün maddeler prensip olarak faydalı, haram kıldıkları ise zararlıdır⁴³.

Yüce Allah bir takım hususları helal, bir kısmını ise haram kılarak kullarına olan sonsuz rahmetinin eserini göstermiş, onlara bir şekilde zararı olacak şeyleri haram, yararı olacak şeyleri ise helal kılmıştır. Buna göre Yüce Allah, başlangıçta ve sonuçta tamamen zararlı olanları haram kıldığı gibi, zararı faydasından çok olanları da haram kılmıştır. Tamamen

³⁸ Bakara, 2/29.

³⁹ Bakara, 2/168, 172; Mâide, 5/88; A'râf, 7/160; Enfâl, 8/69; Nahl, 16/114; Tâhâ, 20/81; Mü'minûn, 23/51.

⁴⁰ A'râf, 7/32.

⁴¹ Bakara, 2/195.

⁴² Örnek için bk. Karadavî, *el-Helal ve'l-haram*, 77; Karaman, 50-52.

⁴³ Karadavî, 31; Bilmen, 446; Özyazıcı, Alpaslan, *Alkollü İçkiler, Sigara ve Diğerleri*; Kaya, Remzi, *Kur'ân-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddeste Helal ve Haram Gıdalar*, 19-20.

faydalı veya fayda yönü gâlip bulunanları da helal kılmıştır⁴⁴. Şu âyet bu hususa işaret etmektedir: *“Sana, sarhoşluk veren şeyler ve şans oyunları hakkında sorarlar. De ki: “Onların her ikisinde de hem büyük bir kötülük hem de insanlar için bazı yararlar vardır; ancak yol açtıkları kötülük, sağladıkları yararlardan daha büyüktür”*⁴⁵.

Faydalı ve temiz şeyler Kur’ân’da “tayyibât” olarak, zararlı ve pis olanlar ise “habâis” olarak adlandırılmıştır. İlgili âyetlerin bir kısmı şöyledir: *“Senden kendilerine nelerin helâl kıldığını soruyorlar; de ki, Size temiz yararlı şeyler helâl kılınmıştır. Eğittiğiniz ve Allah’ın size öğrettiğini öğrettiğiniz avcı hayvanların sizden yana yakaladıklarını yiyiniz ve üzerine Allah’ın ismini anınız (Besmele çekiniz). Allah’tan korkup kötülüklerden (murdar ve zararlı şeylerden) sakının; şüphesiz ki Allah hesabı çabuk görendir”*⁴⁶, *“Onlar, yanlarındaki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar”*⁴⁷.

İslam hukukçuları yenebilecek nesnelere cansızlar (*cemâdât*), madenler ve hayvan kökenli olanlar olmak üzere üç grupta toplamışlardır. Cansızların ve madenlerin yenilebilmesinde insan sağlığına faydalı veya zararlı olması dikkate alınmıştır. Tuz gibi, yenmesi mutad hale gelen inorganik maddelerin –sağlık sorunu oluşturmayacak kimseler açısından– yenilmesinde dinen sakınca görülmemiştir. Ancak yenmesi mutad

⁴⁴ Karadavî, 31.

⁴⁵ Bakara, 2/219.

⁴⁶ Mâide, 5/4, 5.

⁴⁷ A’râf, 7/157. Ayrıca bk. Nisâ, 4/2, Mâide, 5/10.

olmayan ve sađlıđa zararlı olabileceđi dűşünűlen toprak ve çamur gibi maddelerin yenilmesi câiz g rűlmemiřtir⁴⁸.

Bitki kökenli gıda maddelerinin helallik ve haramlık y nűnűn belirlenmesinde de akıl ve beden sađlıđına zarar verip vermemesi  lű olarak alınmıřtır. Bundan dolayı alkollű içkilerin, uyuřturucu maddelerin ve insan sađlıđı açısından tehlike arzeden zehirli, keyif verici maddelerin kullanılması haram kabul edilmiřtir⁴⁹.

Hayvan kökenli gıda maddelerinde ise helal olanlar için ayrıntılı bir liste verilmemiştir. Temiz ve helal olanların yenebileceği genel olarak vurgulanmıştır. Bunun yanında kullanılan “beh metű’l-en’âm” tabiri ile Araplarca bilinen ve yenilmesi mutad olan deve, sığır ve koyun gibi hayvanlara atıfta bulunulmuştur. Konuyla ilgili somut ereve, yenilmesi haram olan hayvanların belirlenmesiyle olmuřtur⁵⁰.

Kur’ân yenilmesi haram olan hayvanları dört madde olarak şöylece ifade etmiştir:

“Allah, size ancak leř, kan, domuz eti ve Allah’tan bařkası adına kesilene haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret  lűsűnű ařmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona gűnah yoktur. řüphesiz, Allah çok bađıřlayandır, çok merhamet edendir”⁵¹.

Bu dört maddede zikredilen gıdalar da hikmetini anlamak için fayda-zarar kriterine göre deđerlendirilmiřtir.  nkű domuz eti, kan ve

⁴⁸ Gazzâlî, Ebű Hâmid, *İhyâu ulűmi’d-dîn*, II, 93; Bilmen,  . Nasuhi, *İslam İlmihali*, 446; TDV *İlmihal*, II, 33; Okur, 26.

⁴⁹ Gazzâlî, *İhy *, II, 93; Bilmen, 446; Zűhayl , III, 506; Okur, 26, 40, 43.

⁵⁰ Okur, 26.

⁵¹ Bakara, 2/173; Maide, 5/3; Enam, 6/145; Nahl, 16/115.

leş dinen necis maddeler arasında zikredilmiştir⁵².

4. Temiz-pis olma kriteri

Kur'ân ve Sünnet'te helal ve haram kılınan gıdalar ta'lil edilirken işaret edilen kriterlerden biri de temiz (*tayyib*) veya pis (*habis*) olma özelliğidir.

Kur'ân'da yer alan "tayyibât", hoşça giden, beğenilen, yenilmesi helal olan yiyecekler, usulüne uygun olarak kesilmiş hayvanlar anlamına gelmektedir⁵³. Bu kelime gıdalar bağlamında, helal olan ve insanın hoşlandığı temiz yiyecekleri ifade etmektedir⁵⁴. "Habâis" kelimesi ise, bunun zıddı bir anlam içermektedir⁵⁵. Buna göre, insanın hoşlandığı, faydalı ve temiz yiyecekler prensip olarak helal, hoşlanmadığı, iğrenç ve temiz olmayan şeyler ise prensip olarak haram kabul edilmiştir⁵⁶.

5. Tabiatında iğrençlik, tiksindiricilik ve vahşilik olma kriteri

Bu kriter daha çok hayvansal gıdalar için geçerlidir. Buna göre bazı hadislerde tabiatında iğrençlik, tiksinti ve vahşilik bulunan hayvanların yasaklandığını görüyoruz. Buradan hareketle mesela Hanefi mezhebinde, bazı hadislere dayanılarak⁵⁷, özellikle hayvanlarda tabiatı bakımından iğrenç, pislik ve vahşilik bulunup dişleri ve tırnaklarıyla kendilerini müdafaa eden, avlarını azı dişleriyle kapıp avlayan ve parçalayan hayvanların yenmesi haram kabul edilmiştir. Buna göre fare, yılan, akrep gibi hayvanlar tab'an iğrenç bulduklarından; çaylak, kartal, akbaba

⁵² Bk. Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, I, 150-153.

⁵³ Isfehânî, Râğıb, *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*, 308-309; Zebîdî, M. Murtezâ, *Tâcu'l-arûs*, III, 288.

⁵⁴ Isfehânî, 308-309; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, II, 140; Okur, 25.

⁵⁵ Isfehânî, 141; Zebîdî, V, 231.

⁵⁶ Bilmen, 446; Kaya, 23; Okur, 25.

⁵⁷ Bk. Şevkânî, *Neylül-evâtâr*, VIII, 125-146.

gibi kuşlar ve kurt, ayı, arslan gibi hayvanlar yırtıcı olmaları sebebiyle haram kabul edilmiştir. Ancak tabiatında vahşilik olmayan ve iğrenç görülmeyen tavuk, kaz, ördek gibi evcil, sığırcık, güvercin gibi evcil olmayan hayvanların yenmesi helal kabul edilmiştir. Azı dışı olduğu halde başkalarına saldırmayan devenin eti ise helal görülmüştür. Bu değerlendirmeye yapılırken gıdaların insan üzerinde iyi ve kötü etkileri dikkate alınmış, mükerrem bir varlık olan insanın böyle iğrenç ve pis şeylerle beslenmesi uygun bulunmamıştır. Diğer mezheplerde bu hayvanların etleri konusunda farklı görüşler vardır⁵⁸.

6. Boğazlama kriteri

Dinimizin hayvansal gıdaların helal olması için getirdiği temel kriterlerden birinin usulüne uygun olarak boğazlama olduğu malumdur. Zira bu usule göre boğazlanmayan hayvanlar leş hükmünde kabul edilerek haram sayılmaktadır. Burada hayvan kesilirken besmele çekilip çekilmemesi, boğazlamanın şekli ve boğazlayanın dini kimliği önem arz etmektedir. Hayvan boğazlanırken besmele çekmenin hükmü konusunda doktrinde farklı görüşler bulunmaktadır. Mesela Şafiiler besmeleyi müstehap sayarken, Hanefiler kasten terk edilmedikçe hayvanın helal olacağı yönünde görüş belirtmişlerdir. Besmele ile ilgili âyetin⁵⁹, besmele çekilmeden boğazlanan hayvanın helal veya haram olmasından ziyade, putlar adına kesilen hayvanın etinin yenmeyeceğini ifade ettiği şeklinde yorumlar da vardır⁶⁰.

⁵⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, V, 13-14; Cezîrî, *el-Fıkhu 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, II, 3; Zühaylî, *el-fıkhu'l-İslâmî*, III, 508; Bilmen, 416-417.

⁵⁹ Mâide, 5/5; En'âm, 6/120.

⁶⁰ Bayındır, Abdulaziz, *İslam Fıkhu Açısından Helal Gıda Sempoziumu*, 124-125.

Kesmenin şeklinin de havyasal gıdanın helal veya haram olu-
şunda etkili olduğunu ifade eden fukaha, özellikle kanın akmasından
önce hayvanın ölümüne sebep olan şoklamaların hayvanı haram kıldığı
üzerinde durmuştur. Ancak bayılmaya sebep olup eziyet çekmeden
boğazlanmasına yardımcı olan şoklamalarda sakınca görülmemiş-
tir. Hayvanı boğazlayanın en azından ehl-i kitap olması gerekli görülür-
ken, ehl-i kitabın tanımı, kesim usulleri gibi konularda farklı tartışmalar
yapılmıştır⁶¹.

7. Beslenme şekli kriteri

İslam hukukçuları hayvansal gıdaların helal olması için beslenme
şeklinin de önemi üzerinde durmuşlardır. Buna göre beslendiği madde-
ler arasında kan, hayvan artığı gibi dinen necis sayılan maddelerin bu-
lunduğu ve “celâle” denilen hayvanların etinin hükmü tartışma konusu
olmuştur. Bu görüşlerin bir ucunda malikiler diğerinde ise Hanbeliler
bulunmaktadır. Malikiler bu şekildeki hayvanların yenilmesinde sakınca
görmezken, Hanbeliler haram olduğu kanaatindedirler. Ancak hayvanın
belli bir süre hapsedilerek temiz gıdalarla beslenmesinin keraheti ortadan
kaldıracağı genel kabul görmüştür⁶².

Gazlı içecekler konusunda da, muhteviyatlarında bulunan aro-
manın eritilmesinde kullanılan etil alkol sebebiyle tartışmalar olmuştur.
Bazıları içine etil alkol katılmasının bunları da haram içecekler kapsa-
mına dahil edeceği görüşünü savunurken, katılan etil alkolün az miktarda
oluşunu ve gazlı içeceklerin çok içilmeleri durumunda bile sarhoş edici

⁶¹ Değerlendirmelerle ilgili toplu bilgi için bk. Okur, 45-49.

⁶² Cezîrî, II, 5-6; Zühaylî, III, 511-513; Okur, 48-49.

özellik taşınamalarını gerekçe gösterenler ise bunların tüketilmesinin helal olduğu kanaatini belirtmişlerdir⁶³.

8. İstihâle kriteri

Gıda ve ilaç sanayinde hayvansal kökenli maddelerin kullanıldığı malumdur. Ancak domuz gibi yenmesi dinen helal olmayan hayvanların deri, yağ ve kemiklerinin katkı maddesi olarak özellikle de yaygın bir kullanım alanı bulunan jelatin maddesinin yapımında kullanılması jelatin içeren gıdaları dinen tartışılabilir hale getirmektedir. Eti yenen hayvanlardan elde edilen jelatin dinen bir sakınca oluşturmazken, başta domuz olmak üzere eti yemeyen hayvanlardan elde edilen jelatinin hükmü tartışılmalıdır. Bunların helal veya haram olarak değerlendirilmesinde özellikle Hanefilerin üzerinde çok durdukları istihale bir kriter olarak kullanılmaktadır. ancak Hanefiler bu konuda “yapı değişikliği” ile “vasıf değişikliği”ni farklı değerlendirmektedirler. Buna göre aslında necis olan madde eski özelliğini tamamen kaybedecek şekilde yapısal değişikliğe uğrarsa artık adı da değişeceği için hükmü de değişip helal olmaktadır. Şarabın sirke, domuzun tuzlaya düşüp tuz olması gibi. Ancak necis olan bir sütün yoğurda dönüşmesi gibi sadece vasıf değişikliği o gıdayı helal hale getirmez⁶⁴.

9. Örf ve telakki kriteri

Gıda maddeleriyle ilgili helal ve haramın belirlenmesinde Kur’ân ve sünnette zikredilen ilke ve amaçların yanı sıra, fakihlerin özel bilgi ve tecrübe birikimlerinin, bölgesel örf ve telakkilerin de etkisi olmuştur⁶⁵.

⁶³ Bk. Okur, 49-52.

⁶⁴ İbn Abidin, I, 519-520; Okur, 54.

⁶⁵ TDV İlmihal, II, 32;

Bunun temelinde de Hz. Peygamber'in bazı uygulamaları yatmaktadır. Zira Hz. Peygamber'in yiyecekler konusunda bütün uygulamalarının ve şahsî tercihlerinin daima dinî bir emir veya yasak olarak değerlendirilmesi doğru değildir. Meselâ şu olay bu noktaya ışık tutmaktadır: Abdullah b. Abbas ve Hâlid b. Velîd Hz. Peygamberle birlikte Hz. Meymûne'nin evinde yemeğe oturmuşlar ve önlerine -Necid taraflarından ev sahibesinin bir akrabasının getirdiği- kızarmış bir iri keler konmuştu. Resûl-i Ekrem yemeyince İbn Abbas: "Bunu yemek haram mıdır ey Allah'ın resulü?" diye sordu. Hz. Peygamber:

"Hayır, fakat bizim taraflarda olmayan bir yemektir, hoşuma gitmediği için yemiyorum" buyurdu. Hâlid b. Velîd bu olayla ilgili olarak, "Sonra ben o yemeği önüme çektim ve yedim; Resûlullah da yediğimi görüyordu" demiştir⁶⁶.

Şâfiîler ve Hanbeliler, Arap örfünün de bu konuda belirleyici olabileceğini ifade etmiş, hakkında nass bulunmayan hayvan kökenli gıdaların helallik ve haramlığını tespit konusunda Arap damak zevkinin, onların beğeni veya tiksinti duymasının bir kriter olabileceği yolunda görüş beyan etmişlerdir. Bu mezhepler görüşlerini "tayyibât"ın helal, "habâis"ın ise haram olduğunu ifade eden âyetlere⁶⁷ dayandırmış ve şu akîl gerekçelerle de desteklemişlerdir: Her toplumun beğenisi kriter olarak alınamaz, çünkü bu izafiliğe yol açar. Halbuki vahyin ilk muhatapları olmaları, yeme içme konusunda aşırı fakirlik içinde olmamaları ve aşırı lükse dalmamaları hasebiyle Arapların ekonomik durumu iyi olanları-

⁶⁶ Buhârî, "ez-Zebâih ve's-sayd", 33.

⁶⁷ Mâide, 5/4; A'râf, 7/157.

nın, şehir veya köylerde yaşayanlarının beğenisi ölçü olabilir⁶⁸. Hanbelîler de bu konuda özellikle Hicaz bölgesi ahalisinin beğenisini ölçü almaktan yanadırlar⁶⁹.

Ancak Hanefiler Arapların beğenisini kriter kabul etme görüşünü ağır bir şekilde eleştirmişlerdir. Bu konuda Hanefi fakih Cessas'ın gerekçeleri kısaca şöyledir: Temiz ve helal olmayan (*habis*) şeylerin belirlenmesinde sadece Arapların beğenisini ölçü almak ilgili ilgili âyetin muktezasına uymayan temelsiz bir iddiadır. Nitekim Hz. Peygamber, yasakladığı hayvanları iştahla yiyen Araplar olduğu halde, yırtıcı hayvanların yenmesini yasaklarken Arapların beğenisini dikkate almamıştır. Dolayısıyla belli bir halkın beğenisini esas almak keyfi ve çelişik bir yaklaşımdır⁷⁰. Bu konuda Şafîî bir âlim olan Fahrüddin Râzî de Hanefilerle aynı görüştedir. Çünkü beğeni subjektif bir şey olup kişilere ve şartlara göre değişkenlik arzeder. Hayvansal gıdaları dört ile sınırlayan âyetin hasır ifade eden üslubunu Arap beğenisiyle sınırlandırmak, subjektif bir olguya dayanarak âyetin neshi anlamına gelir ki bu kabul edilebilir bir şey değildir⁷¹. O halde nassların haram kılmadığı, faydalı ve temiz olan hayvansal gıdaların helal olduğunu kabul etmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır⁷². Ancak Şafîî ve Hanbelîlerin Arap örf ve telakkilerine atfettikleri bu değeri önemli bulup diğer milletlerin örf-âdet ve telakkilerini de dikkate alma noktasında değerlendirmek mümkündür. Bir şeyin temelde haram kılınması, milletlerin damak zevkine elbette bırakılamaz.

⁶⁸ Şirbînî, Hafîb, *Muğni'l-muhtâc*, IV, 408; Zühaylî, III, 514; Okur, 38-39.

⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, XIII, 316; Zühaylî, III, 513-514.

⁷⁰ Bk. Cessâs, Ebû Bekir, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III, 21; Okur, 38-39.

⁷¹ Bk. Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XIII, 170; Reşid Rıza, *Tefsîru'l-menâr*, VIII, 166; Okur, 39.

⁷² Okur, 39-40.

Ancak bu ölçü yine de nasslarla çatışmamak şartıyla tayyibât ve habâisin belirlenmesinde bir ölçü olabilir. Çünkü helal olan her şey tayyib olmayabilir. Kur'ân'ın "helal" kelimesiyle birlikte "tayyib" kelimesini kullanması da bu açıdan manidardır. Tamamen helal olan gıdalarla hiç insanın içine sinmeyen yiyecekler hazırlanmış olabilir. Bir millete göre bu yiyecek çekici ve iştah açıcı iken başkasına göre iğrenç bulunabilir.

10. İsrâf Kamu yararı kriteri

İslâm'ın beslenme ve yiyecekler konusundaki kriter, sınırlama ve önerileri elbetteki bunlardan ibaret değildir. İslâm dini, dünya ile âhîret, ruh ile beden, hak ile sorumluluk arasında denge getirdiği gibi yiyecekler konusunda da dengeli beslenme ve tüketimi emretmiştir. Buna bağlı olarak, ihtiyaç fazlası tüketimi "israf" ve ihtiyaç olmayan yönde tüketimi de "tebzîr" olarak adlandırıp haram kılmıştır. Böylece hem beden ve ruh sağlığını hem de toplumsal dengeyi gözetici bir dizi tavsiyede bulunmuştur. Günümüzde gelişmiş Batı ülkelerinde aşırı beslenmenin ve israfın ciddi düzeyde sağlık ve ekonomi problemlerine sebebiyet verdiği düşünülürse, İslâm dininin bu alandaki ilke ve önerilerinin önemi daha iyi anlaşılacaktır⁷³.

Özellikle avlanma yasağı, kamu kaynaklarının yerinde kullanılması ve israfın önlenmesine yönelik olan yasaklamalar, esasen helal olan şeylerin kullanılması noktasında getirilen sınırlamaları ifade etmektedir. Bu sebeple kamu otoritesi tarafından yapılan bu şekildeki yasaklamalar, bir şeyin dinen haram olması şeklinde değildir. Bunlar kamu yararını temin ve israfı önleme adına yasaklamalar kabilindedir. Bu sebeple de

⁷³ TDV *İlmihal*, II, 33.

yere, zamana, şartlara ve kişilere göre değişiklik arzeder. Ancak İslam hukukçuları sigaranın hükmünü belirlerken israf kriterinden hareket etmişlerdir.

Sonuç

Kur'ân'da helal ve haram kılınan hayvansal ve bitkisel gıdaların bir kısmındaki helal veya haramlığı taabbudi olarak değerlendiren fukaha, genel olarak bunları ta'lil ederek bunlar dışındaki maddelerin değerlendirilmesi için bazı kriterler geliştirmişlerdir. Ta'lilde ilgili hadislerin sunduğu örneklerin ve getirdiği açılımın da önemli katkısı olmuştur. Buna göre Kur'ân'da haram olduğu belirtilen gıdaların tüketilmesi kesin olarak haram olurken, hadis ve kıyas temeline dayananlar, delilin zanni oluşu sebebiyle daha çok mekruh olarak değerlendirilmektedir. Fukahanın kendi döneminde sınırlı bazı örnekler üzerinden geliştirdikleri kriterler günümüzde yeni üretilen bir takım gıda maddelerinin hükmünün belirlenmesine de ışık tutmaktadır.

Özetle ifade etmek gerekirse, bir gıda Allah'ın haram kıldıkları arasında yer alıyorsa öncelikle Allah haram kıldığı için haram olmaktadır. Bu yönüyle haramlar taabbudi özellik arzederler. Ancak bütün haramları dar anlamıyla yani illeti akılla asla kavranamaz ve ta'lil edilemez şeklinde değerlendirmek doğru olmayacağı için, haramlar ta'lil edilmiş ve yeni maddeler de buna göre belirlenmiştir. Buna göre, bir gıda maddesinin dinen helal veya haram kabul edilmesinde taabbud anlayışı yanında insana faydalı veya zararlı olması da temel ve kapsamlı bir kriter olarak kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ataseven, Asaf-Şener, Mehmet, "Domuz"md., DİA, IX.
- Bayındır, Abdulaziz, VI. *İslam Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslam Fıkhı Açısından Helal Gıda Sempozyumu*, Bursa 2009.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul ts.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed er-Razi, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Beyrut ts.
- Cezîrî, abdurrahman, *el-Fıkhü 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, İstanbul 1986.
- Ebû Davud, Süleyman b. Eşas, *Sünen*.
- Erdoğan, Mehmet, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul 1994.
- Erdoğan, Mehmet, *İslam İlmihali*, İstanbul 2007.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, İstanbul 1985.
- İsfehânî, Râğıb, *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*, Beyrut ts.,
- İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, Riyat 2003.
- İbn Cüzeyy, *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl*, Beyrut 2003.
- İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Riyat 1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünen İlmihal*, TDV, İstanbul 1999.
- İzzüddin b. Abdisselam, *Kavâidü'l-ahkâm*, Beyrut 1990.
- Kahraman, Abdullah, *İslam'da İbâdetlerin Değişmezliği*, İstanbul 2002.
- Karadavî, *el-Helal ve'l-haram*, Beyrut 1985.
- Karadavî, *el-Helâlü ve'l-harâmu fi'l-İslâm*, Beyrut 1985.
- Karaman, Hayreddin, *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul 1989.
- Kaya, Remzi, *Kur'ân-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te Helal ve Haram Gıdalar*, İstanbul 2000.

- Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân* (thk. Abdulmuhsin et-Türkî), Beyrut 2006.
- Mevsilî, *el-İhtiyâr*, Beyrut ts.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac, *Sahîh*.
- Numanî, Mevlânâ Şiblî, *Son Peygamber Hz. Muhammed* (çev. Yusuf Karaca), İstanbul 2010.
- Okur, K. Hamdi, "İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler", VI. *İslam Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslam Fıkhı Açısından Helal Gıda Sempozyumu*, Bursa 2009.
- Özyazıcı, Alpaslan, *Alkollü İçkiler, Sigara ve Diğerleri*, DİB, Ankara 1999.
- Râzî, Ebû Abdullah Fahrüddin b. Ömer, *et-Tefsîru'l-kebîr*, Beyrut 2001.
- Reşid Rıza, *Tefsîru'l-menâr*, Mısır 1338.
- Şâtıbî, Ebû İshak, *el-Muvâfakât*, Kahire ts.
- Şevkânî, Abû Abdillâh Muhammed b. Ali, *Neylü'l-evtâr*, Kahire 1971.
- Şirbînî, Hatîb, Şemsüddin Muhammed b. Muhammed, *Muğni'l-muhtâc*, Beyrut 1997.
- Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu meâni'l-âsâr*, Beyrut 1987.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *el-Câmiu's-sahîh*.
- Uludağ, Süleyman, *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, Ankara 1988.
- Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul ts.
- Zebîdî, M. Murtezâ, *Tâcu'l-arûs*, Kuveyt 2004.
- Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, Dimaşk 1985.